

De Wadden in internationaal perspectief

aandachtspunten voor internationale samenwerking,
bescherming en beheer van trekvogels

briefadvies 2011/04

RAAD VOOR DE WADDEN

De Raad voor de Wadden is een onafhankelijk adviescollege dat in 2003 bij wet is ingesteld. De Raad heeft tot taak de regering, de Eerste en de Tweede Kamer van de Staten-Generaal en de bij het Waddengebied behorende provincies en gemeenten te adviseren over aangelegenheden die van algemeen belang zijn voor het Waddengebied.

Het Waddengebied heeft een bijzondere status. De Waddenzee is het grootste aaneengesloten natuurgebied in Nederland, terwijl de internationale Waddenzee op Europees en mondiaal niveau een van de belangrijkste wetlands is. Het Waddengebied is ook wat cultuurhistorische waarden en economische belangen betreft een waardevol gebied.

Uitgangspunt voor de adviezen van de Raad is dat de Waddenzee natuurgebied is. Binnen de randvoorwaarden van deze functie kiest de Raad voor een integrale gebiedsgerichte benadering, waarbij de verschillende belangen die in het Waddengebied spelen, worden afgewogen.

De Wadden in internationaal perspectief

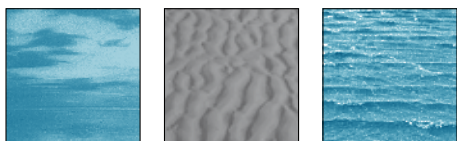
aandachtspunten voor internationale samenwerking,
bescherming en beheer van trekvogels

briefadvies 2011/04

1 december 2011

RAAD VOOR DE WADDEN

Aan de Staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie
De heer H. Bleker
Postbus 20401
2500 EK DEN HAAG

betreft	ons kenmerk	datum
De Waddenzee in internationaal perspectief	RvdW/FZ	1 december 2011

Geachte Staatssecretaris,

De Waddenzee herbergt, als één van de grootste intergetijdgebieden ter wereld, een keur aan nationale en internationale natuurwaarden. De natuurwaarde van de Waddenzee wordt voor een belangrijk deel bepaald door mobiele soorten als vogels en vissen. Het Waddenecosysteem is via deze mobiele soorten verbonden met andere ecosystemen op de wereld, doordat veel van deze soorten een deel van hun levenscyclus doorbrengen in ecosystemen elders. De internationale betekenis van de Waddenzee wordt hierdoor benadrukt. De natuurwaarde van de Waddenzee is hierdoor mede afhankelijk van ontwikkelingen in ecosystemen elders.

Vanwege deze onderlinge afhankelijkheid is het belangrijk een beeld te krijgen van de zwakke schakels en de risico's binnen dit zogenaamde meta-ecosysteem. Het biedt handvatten voor een duurzame instandhouding en ontwikkeling van de natuurwaarden van de Waddenzee. Het aanpakken van problemen bij de bron, in die gebieden waar de knelpunten zich voordoen, is immers efficiënter dan symptoombestrijding of het treffen van beschermingsmaatregelen elders. Met dit inzicht kan ook duidelijk worden of het efficiënter is om geld beschikbaar voor ontwikkeling van de Waddennatuur, voor gebieden *buiten* de Waddenzee in te zetten.

De Raad voor de Wadden heeft ecologisch adviesbureau Altenburg & Wymenga opdracht gegeven de knelpunten en mogelijke maatregelen in de aan de Waddenzee verbonden ecosystemen te inventariseren. De inventarisatie is in eerste instantie gericht op de trekvogels, omdat er relatief veel informatie is over de ecologie en verspreiding van deze soortsgroep. Bovendien representeren ze een belangrijk deel van de natuurwaarde van de Waddenzee en geven ze een goed beeld van de staat van de Waddenzee.

Het inventarisatierapport is bij dit briefadvies gevoegd. Op basis van dit rapport heeft de Raad enkele aandachtspunten over het onderwerp geformuleerd, waar we graag uw aandacht voor vragen middels dit briefadvies.

Bescherming op meta-ecosysteemniveau

De Waddenzee is via de trekvogels verbonden met soortgelijke gebieden binnen en buiten Europa. Deze zogenaamde sleutelgebieden zijn gebieden waar de vogels tijdens hun trek langs de trekroute geconcentreerd voorkomen, bijvoorbeeld om te rusten, te foerageren, te broeden of te overwinteren.

Trekvogels in deze gebieden bepalen voor een belangrijk deel de natuurwaarde van een gebied. Doordat deze soorten mobiel zijn en een verbinding vormen tussen de verschillende gebieden zijn ze te beschouwen als *mobiele* natuurwaarden. Vanuit ecologisch-functioneel oogpunt kunnen de op deze wijze onderling verbonden gebieden als één metasysteem beschouwd worden.

Om deze vorm van natuurwaarde (trekvogels) te kunnen waarborgen in de Waddenzee, moet idealiter de bescherming van de vogelsoorten in al deze gebieden gewaarborgd zijn en zou er een samenhangend beschermingsbeleid en –beheer moeten gelden. De sleutelgebieden van de Waddenzee kennen echter verschillende beschermingsniveaus.

Bescherming binnen Europa

De Europese sleutelgebieden van de Waddenzee kennen verschillende internationale én nationale beschermingsniveaus. De bescherming van de gebieden varieert in niveau (van hoog tot laag), betreft slechts een deel van het sleutelgebied of ontbreekt geheel. Een aanzienlijk deel van de trekvogelpopulatie maakt gebruik van deze gebieden en de gebieden staan bloot aan bedreigingen.

Voor een adequate en eenduidige bescherming van de trekvogels van de Waddenzee binnen Europa, biedt Natura 2000 (N2000) de beste aanknopingspunten (zie kader). Niet alle Europese sleutelgebieden van de Waddenzee zijn in dit N2000-netwerk opgenomen, waardoor N2000 vooralsnog niet voor een adequate en coherente bescherming van de Waddenzeetrekvogels binnen Europa zorgt.

Binnen Europa wordt middels Natura 2000 gewerkt aan het beschermen van de Europese natuur. Het is een Europees netwerk van natuurgebieden, waarbinnen de flora en fauna duurzaam beschermd moet worden. Natura 2000 komt voort uit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen. Volgens deze Europese richtlijnen moeten lidstaten specifieke diersoorten en hun natuurlijke leefomgeving (habitat) beschermen. De Waddenzee is in zijn geheel aangewezen als Natura2000-gebied (Habitat- én Vogelrichtlijngebied) en als speciale beschermingszone voor verschillende trekvogelsoorten. Er moeten beschermingsmaatregelen getroffen worden zodat deze soorten daar waar zij nu voorkomen, kunnen voortbestaan en zich kunnen voortplanten. Voor de Waddenzeetrekvogels zijn behoud- of verbeterdoelstellingen geformuleerd ten aanzien van de omvang en/of de kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor een gespecificeerde populatiegrootte (bv. gemiddeld 54.400 vogels).

Binnen Europa kan een adequate en coherente bescherming wellicht geborgd worden door de belangrijke Europese sleutelgebieden daadwerkelijk, ook op juridisch niveau, als meta-ecosysteem te beschouwen. Hiervoor kunnen de volgende opties nader onderzocht worden:

- 1 *ervoor zorgen dat alle belangrijke sleutelgebieden door de betrokken Europese lidstaten worden aangewezen als N2000-gebied;*
Onder de Vogelrichtlijn bestaat overigens ook de verplichting om zich kwalificerende gebieden alsnog aan te wijzen. Ook vallen deze niet aangewezen gebieden al onder de bescherming van de Vogelrichtlijn. Nader onderzocht moet worden of alle zich kwalificerende gebieden, daadwerkelijk aangewezen zijn.
- 2 *het juridisch verkennen van de toepassing, reikwijdte en effectiviteit van de zogenaamde 'externe werking' in relatie tot trekvogels;*
Een activiteit buiten de grenzen van een N2000-gebied kan verboden worden als deze een significant negatief effect heeft op een N2000-gebied. In de praktijk blijkt echter dat bij de bepaling van eventuele externe werking niet (ver) over de landsgrenzen heen wordt gekeken.
- 3 *de aanwijzing van de belangrijke sleutelgebieden als één samenhangend Natura-2000-gebied voor de verschillende trekvogelsoorten.*
Thans wordt de bescherming van de soorten en hun verblijfsgebieden op nationaal niveau geregeld. Soorten en habitattypen moeten op landelijk niveau in een gunstige staat van instandhouding worden gebracht of gehouden, waarvoor zowel op landelijk als op gebiedsniveau instandhoudingsdoelen worden geformuleerd.

Wanneer de aanwijzing als één N2000-gebied juridisch onhaalbaar blijkt, moeten samenhangende doelstellingen en maatregelen tot stand worden gebracht door onderlinge afspraken op Europees niveau. Eén en hetzelfde beschermingsniveau voor alle Europese sleutelgebieden, met daaruit voortvloeiend een samenhangend doelstellingen- en maatregelenpakket zou het meeste recht doen aan de ecologische samenhang van de verschillende Europese gebieden.

De Raad adviseert een nadere verkenning uit te voeren naar de mogelijkheden die Natura 2000 kan bieden om de bescherming van de Waddenzeetrekvogels binnen Europa te vergroten. Juridische bescherming op meta-ecosysteemniveau zou recht doen aan de ecologische samenhang tussen de Europese sleutelgebieden.

In enkele Europese landen mag op trekvogelsoorten, genoemd in de Vogelrichtlijn, worden gejaagd¹. Echter, de lidstaten moeten erop toezien dat de jacht in overeenstemming is met het handhaven van de populaties van de betreffende soorten op een bevredigend niveau² en dat de jacht op deze soorten de pogingen tot instandhouding in hun verspreidingsgebied, niet in gevaar brengt. Op sommige trekvogelsoorten van de Waddenzee mag in enkele Europese sleutelgebieden worden gejaagd. Voor de trekvogelsoorten Kanoet, Wulp, Rosse Grutto en de Scholekster lijken de hoeveelheden jachtslachtoffers strijdig met de bepalingen in de Vogelrichtlijn. Dit terwijl voor de soorten Kanoet en Scholekster negatieve populatietrends zichtbaar zijn in de Waddenzee en in het kader van N2000 herstelopgaven zijn geformuleerd³.

Internationale samenwerking

Een belangrijk deel van de met de Waddenzee verbonden gebieden liggen in Afrika, waaronder drie belangrijke zustergebieden in Tunesië, Guinee-Bissau en Mauritanië. De (internationale) bescherming van de Afrikaanse wetlandgebieden is in veel gevallen op papier wel geregeld, zeker in de 3 belangrijke zustergebieden. Ook hebben de meeste betreffende landen de internationale verdragen getekend (AEWA, RAMSAR⁴) die gericht zijn op aanwijzing en beheer van gebieden die van belang zijn voor trekvogels. Dit leidt echter niet automatisch tot een goede bescherming en beheer van die gebieden. In de praktijk blijkt het beheer, de bescherming en de handhaving voor verbetering vatbaar. Vaak zijn de kennis en de middelen aldaar ontoereikend.

Nationaal samenwerkingsbeleid

Nederland heeft op internationaal en op EU-niveau afspraken gemaakt de internationale biodiversiteit te behouden, bv. middels de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn en met het Biodiversiteitsverdrag.

Voorheen kende Nederland ook een nationaal Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal (BBI, 2002-2006) dat richtinggevend was voor de internationale inspanningen van Nederland voor duurzaam behoud en gebruik van de internationale biodiversiteit. Dit specifieke programma gericht op de internationale biodiversiteit is gestopt. In het huidige beleidsprogramma Biodiversiteit 2008-2011 is één van de prioriteiten 'nationale en internationale ecologische netwerken' waarin onder meer gestreefd wordt naar een gerichte Nederlandse bijdrage aan concrete projecten voor het beheer van ecologische netwerken. Dit programma loopt tot 2011. Eind 2011 zal de door het Kabinet ingestelde Taskforce biodiversiteit een advies uitbrengen over het behoud van de internationale biodiversiteit.

1 Op de in bijlage II/2 van de Vogelrichtlijn genoemde soorten mag worden gejaagd in de Lid-Staten waarbij deze soorten zijn vermeld.

2 Binnen de kaders van de Vogelrichtlijn wordt een onttrekkingsgrens van 1% van de totale jaarlijkse achtergrondsterfte als grens gehanteerd.

3 Instandhoudingsdoelstelling Kanoet en Scholekster: verbetering kwaliteit leefgebied (aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Waddenzee).

4 AEWA: Afrikaans-Euraziatisch verdrag over watervogels dat valt onder de Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (CMS).

RAMSAR: Internationale overeenkomst ter bescherming van wetlands en watervogels.

Het kabinet streeft naar een herziening van het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. Het wil zich beperken tot vier speerpunten in een beperkt aantal (15 in plaats van 33) partnerlanden: veiligheid, water, voedselzekerheid en reproductieve gezondheid. Ook wil het meer samenwerken met bedrijfsleven en universiteiten. Voor het internationale waterbeleid wordt een nationaal uitvoeringsprogramma ingesteld: Water Mondiaal. Met dit interdepartementale programma biedt Nederland kennis en ondersteuning op het gebied van klimaatadaptatie en duurzaam waterbeheer in vijf deltagebieden (Bangladesh, Egypte, Indonesië, Mozambique en Vietnam). In de keuze voor de deltagebieden heeft Nederland gezocht naar delta's in landen met gelijksoortige opgaven als Nederland. Ook het optimaliseren van de kansen voor de Nederlandse watersector speelt een belangrijke rol.

Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid spitst zich toe op een select aantal landen en onderwerpen. Nederland gaat op watergebied samenwerken met een aantal deltagebieden in ontwikkelingslanden (zie kader). Deze samenwerking is echter niet gericht op deltagebieden die een functionele of ecologische verbondenheid hebben, onderling of met Nederland.

Bij het opstellen van een nieuw beleidsprogramma biodiversiteit zou de internationale insteek bij voorkeur gebaseerd moeten worden op de ecologische verbondenheid met landen buiten de EU. Dit zou voor de gebieden verbonden aan de Waddenzee een belangrijke meerwaarde zijn.

Concrete samenwerking

Momenteel werken met name kennisinstituten⁵ en natuurbeschermingsorganisaties⁶ samen in projecten in de aan de Waddenzee verbonden ecosystemen, onder meer in Afrika. Deze projecten zijn gericht op monitoring, capacity-building bij lokale organisaties, ontsluiting van kennis en concrete bescherming en beheer. Daarnaast worden vanuit de verschillende internationale conventies, gericht op bescherming en beheer van wetland-trekvogels, ook programma's en projecten in samenwerking opgepakt. Ook de Trilaterale samenwerking heeft samenwerkingsovereenkomsten met enkele Afrikaanse landen. Kortom, er vindt al concrete internationale samenwerking plaats. Deze samenwerking vindt vooral plaats op projectniveau en binnen vele verschillende samenwerkingsverbanden. Daardoor hebben deze samenwerkingsvormen en óók de financiering ervan vaak geen structureel karakter. Van een coherente en consistente samenwerking tussen de verschillende sleutelgebieden van de Waddenzee is geen sprake. Vanwege de onderlinge relaties tussen ecosystemen wereldwijd heeft Nederland (samen met Duitsland en Denemarken) hier wel internationale verantwoordelijkheden en belangen en moeten beheersinspanningen in een internationaal perspectief worden gezien. De ministers van de drie Waddenzeelanden⁷ hebben verklaard een nauwe samenwerking tot stand te willen brengen voor de bescherming en het beheer van trekvogels die van de Waddenzee afhankelijk zijn.

Het opzetten van een coherente en consistente internationale samenwerking en beheer binnen de gebieden die ecologisch verbonden zijn met Waddenzee, zou op trilateraal niveau daadkrachtig opgepakt en gecoördineerd moeten worden.

Kennisleemten

Met de knelpunteninventarisatie heeft de Raad getracht grip te krijgen op de relaties tussen waddenecosystemen onderling en zicht te krijgen op de mate waarin die ecosystemen bijdragen aan de kwaliteit cq. natuurwaarde van de Waddenzee. De aanleidende vraag was of er knelpunten benoemd konden worden, waar zinnige maatregelen voor kunnen

5 o.a. Global Flyway Network en International Wader Studygroup.

6 o.a. BirdLife, WWF, Vogelbescherming Nederland en Wetlands International.

7 Zie hiervoor de Trilaterale Regeringsverklaring van 2010, Sylt.

worden getroffen. Het is in de meeste gevallen niet mogelijk gebleken de bedreigingen als daadwerkelijke knelpunten te duiden. De relatie tussen de bedreigingen en de eventuele negatieve effecten daarvan op de populatietrends blijkt zelden één-op-één te leggen. Hierdoor zijn de meeste bedreigingen niet als concrete knelpunten aan te merken, hooguit als risico of potentieel knelpunt. Het feit dat dit het geval is bij de trekvogels, waarover relatief veel informatie voorhanden is, maakt het aannemelijk dat het voor bijvoorbeeld vissen en zeezoogdieren vooralsnog een onhaalbare opgave is. Voor deze soortsgroepen is namelijk veel minder informatie over verspreiding en levenscycli bekend.

Het programma 'Naar een Rijke Waddenzee' zet via het ontwikkelingstraject 'Internationale Samenhang' onder meer in op een geïntegreerde populatiemonitoring als 'early-warning'-systeem voor ecologische problemen langs de trekroute van de Waddenzeetrekvogels.

Het zicht krijgen op de relatie cq. effecten van problemen of bedreigingen op populatietrends wordt op basis van deze uitkomsten als belangrijk aandachtspunt meegegeven.

Er bestaan nog veel onzekerheden over de effecten van klimaatveranderingen op de Waddenzeetrekvogels. Het is onduidelijk hoe de trekvogels zullen reageren op klimaatveranderingen en in hoeverre ze de flexibiliteit en de mogelijkheden hebben om op de veranderingen in te spelen. Er worden met name negatieve effecten voor de broedgebieden van de trekvogels verwacht. Zo hebben de hoog-Arctische broeders bij een toekomstige temperatuurstijging weinig mogelijkheden verder noordwaarts te broeden, doordat er noordelijk van de huidige broedlocaties nauwelijks meer landmassa's aanwezig zijn.

Klimaatverandering lijkt tot op heden echter een bescheiden rol te spelen voor de leefgebieden van de trekvogels. Gezien de vele onzekerheden omtrent de effecten van klimaatveranderingen in de toekomst en de wellicht beperkte mogelijkheden hier invloed op uit te oefenen, verdient het in beeld brengen van de huidige, concrete knelpunten, prioriteit. Met name voor de soorten Kanoet en Scholekster, gezien hun negatieve populatietrends in de Waddenzee in combinatie met de geïnventariseerde bedreigingen.

Duurzame instandhouding en ontwikkeling voor de toekomst

De kennis over de knelpunten voor de trekvogels langs de trekroute is niet compleet. Hierdoor is het niet mogelijk een volledig beeld te geven van mogelijke maatregelen in die ecosystemen die bijdragen aan de kwaliteit van het Waddenecosysteem. Toch zijn er al zinvolle stappen te nemen die kunnen leiden tot een betere bescherming van het meta-ecosysteem Waddenzee. Met het onder de aandacht brengen van deze stappen in dit briefadvies hoopt de Raad hieraan bij te dragen en een duurzame en efficiënte bescherming van het meta-ecosysteem Wadden voor de nabije toekomst een stap dichterbij te brengen.

Hoogachtend,

Margreeth de Boer,
voorzitter

mr. Jacoba Westinga,
secretaris

bijlagen

RAAD

Mevrouw M. (Margreeth) de Boer *voorzitter*
Prof.dr. J.P. (Jan) Bakker *ecologie*
Mevrouw prof.mr. H.F.M.W. (Marleen) van Rijswick *water- en bestuursrecht*
Prof.dr.ir. J.C. (Han) Brezet *duurzame innovatie*
Prof. M.A. (Rien) Herber *energie*

SECRETARIAAT

Mevrouw mr. J. (Jacoba) Westinga *secretaris*
Ir. R. (Roel) de Jong *projectmanager tevens plaatsvervangend secretaris*
Drs. H.M. (Harbert) Jongsma *senior adviseur*
Mevrouw drs. L.H. (Lisa) Gordeau *senior adviseur*
Mevrouw F.S. (Foke) Zijlstra *senior medewerker bedrijfsbureau*
Mevrouw M.J. (Mia) van Raamsdonk *medewerker bedrijfsbureau*

ADVIEZEN 2003

2003/01

"Duurzaam duurt het langst": advies over duurzame Waddenvisserij

2003/02

PSSA: "niet de letter maar de geest"

2003/02

Advice concerning the Wadden Sea as a PSSA

2003/03

Communicatie bekeken: "the coming-out of KCOW"

2003/04

Integraal kustbeleid; meer dan veilig – Advies over de ontwerp Beleidslijn voor de kust

ADVIEZEN 2004

2004/01

"Duurzaam duurt het langst – II": Naar een nieuw schelpdiervisserijbeleid voor de Waddenzee

2004/02

Reactie op het advies van de Adviesgroep Waddenzeebeleid

2004/03

Rampenplan Waddenzee

2004/04

Notitie Stappenplan Servicepunt Handhaving Waddenzee (Seph-W)

2004/05

Risicoanalyse Waddenzee – Een samenhangend overzicht

2004/06

Natuur- en landschapsgrenzen, monitoring, kennisaudit en Waddenacademie

2004/07

Europese Kaderrichtlijn Water

ADVIEZEN 2005

2005/01

Trilateraal voor de Toekomst: naar een versterkte trilaterale samenwerking

2005/01

Trilateral for the Future: towards a stronger trilateral partnership

2005/02

Duurzaam Sociaal-Economisch Ontwikkelingsperspectief voor het Waddengebied (SEOW)

2005/03

Investeringsplan Waddenfonds

2005/04

Werken aan Wadden-weten; welke rol kan een Waddenacademie spelen?

2005/05

Natuurlijk gezag, een bestuurlijk model voor de Waddenzee
Gezamenlijk uitgebracht met de Raad voor het openbaar bestuur

ADVIEZEN 2006

2006/01
Pkb Waddenzee
beleidsinstrument in blessuretijd

2006/02
Uitvoeringsplan Waddenfonds (briefadvies)

2006/03
Concept Convenant Vaarrecreatie Waddenzee

ADVIEZEN 2007

2007/01
Naar en sterk en houdbaar B&O-plan
Beheer- en Ontwikkelingsplan voor de Waddenzee

2007/02
Duurzame ontwikkeling van het potentieel van de zee
Gezamenlijk uitgebracht met de Raad voor het Landelijk Gebied,
de Raad voor Verkeer en Waterstaat en de VROM-raad

2007/03
Natuurgrenzen voor dagelijks gebruik

2007/04
Natuurlijk vissen op de Waddenzee

ADVIEZEN 2008

2008/01
Wind oogsten met blikvangers? (briefadvies)

2008/02
Zoet-zout; kansen voor herstel van zoet-zoutovergangen in het Waddengebied

2008/03
Kaderrichtlijn Water (briefadvies)

2008/04
Het Waddengebied als proeftuin voor biomassa

2008/05
Identiteit als troef: Waddenlandschap vol verrassingen

ADVIEZEN 2009

2009/01
Wadden en klimaat; aanzet uitwerking Deltacommissie (briefadvies)

2009/02
Wadden Sea Plan

2009/03
Visie en focus Waddenfonds

ADVIEZEN 2010

2010/01

'Gelijk speelveld' voor ondernemers: feit of fictie?

2010/02

een *Waddenzeewaardig* bestuur? (briefadvies)

2010/03

Eems-estuarium: van een gezamenlijk probleem naar een gezamenlijke oplossing
Ems-Ästuar: vom gemeinsamen Problem zur gemeinsamen Lösung

2010/04

Afsluitdijk vanuit *Wadden*perspectief (briefadvies)

2010/05

Waddenfonds: rijk of regio? (briefadvies)

ADVIEZEN 2011

2011/01

Vat op het Waddenfonds

Aanzet voor evaluatie en verantwoording van het Waddenfonds

2011/02

Adviestaken *Wadden* gebundeld (briefadvies)

2011/03

Regio aan het roer; governance als uitdaging voor het Waddengebied

OVERIGE PUBLICATIES

2003

'Slimmer omgaan met kennis en onderzoek in het Waddengebied', symposiumverslag en toespraken ter gelegenheid van het afscheid van de WaddenAdviesRaad en zijn voorzitter, Siepie de Jong en de installatie van de Raad voor de Wadden

2005

'Waddenfonds', verslag van de conferentie van 14 november 2005

2006

Evaluatie eerste zittingsperiode Raad voor de Wadden 2003 - 2006

2008

Waddenzee-Waddenland, historische verkenningen rond de geografische identiteit en begrenzing van het internationale Waddengebied, Meindert Schroor

'Recreatie en toerisme in het Waddengebied' (analyserapport behorende bij advies 2008/05)

2009

Visie en focus Waddenfonds

(achtergrondrapport behorende bij advies 2009/03)

2010

Symposiumverslag 'een landschap vol verrassingen' over de ontwikkeling van recreatie en toerisme in het Waddengebied (31 maart te Groningen)

Evaluatie tweede zittingsperiode Raad voor de Wadden 2007 - 2010

colofon

De Wadden in internationaal perspectief
aandachtspunten voor internationale samenwerking,
bescherming en beheer van trekvogels

BRIEFADVIES 2011/04

tekst & uitgave

RAAD VOOR DE WADDEN
lange marktstraat 5
8911 ad leeuwarden
postbus 392
8901 bd leeuwarden

telefoon (058) 212 60 15
telefax (058) 212 01 58
e-mail info@raadvoordewadden.nl
site www.raadvoordewadden.nl

vormgeving

RAAD VOOR DE WADDEN

foto

Hendrik van Kampen

druk

Van der Eems, Easterein

RAAD VOOR DE WADDEN, Leeuwarden
Overname van teksten is uitsluitend
toegestaan onder bronvermelding

